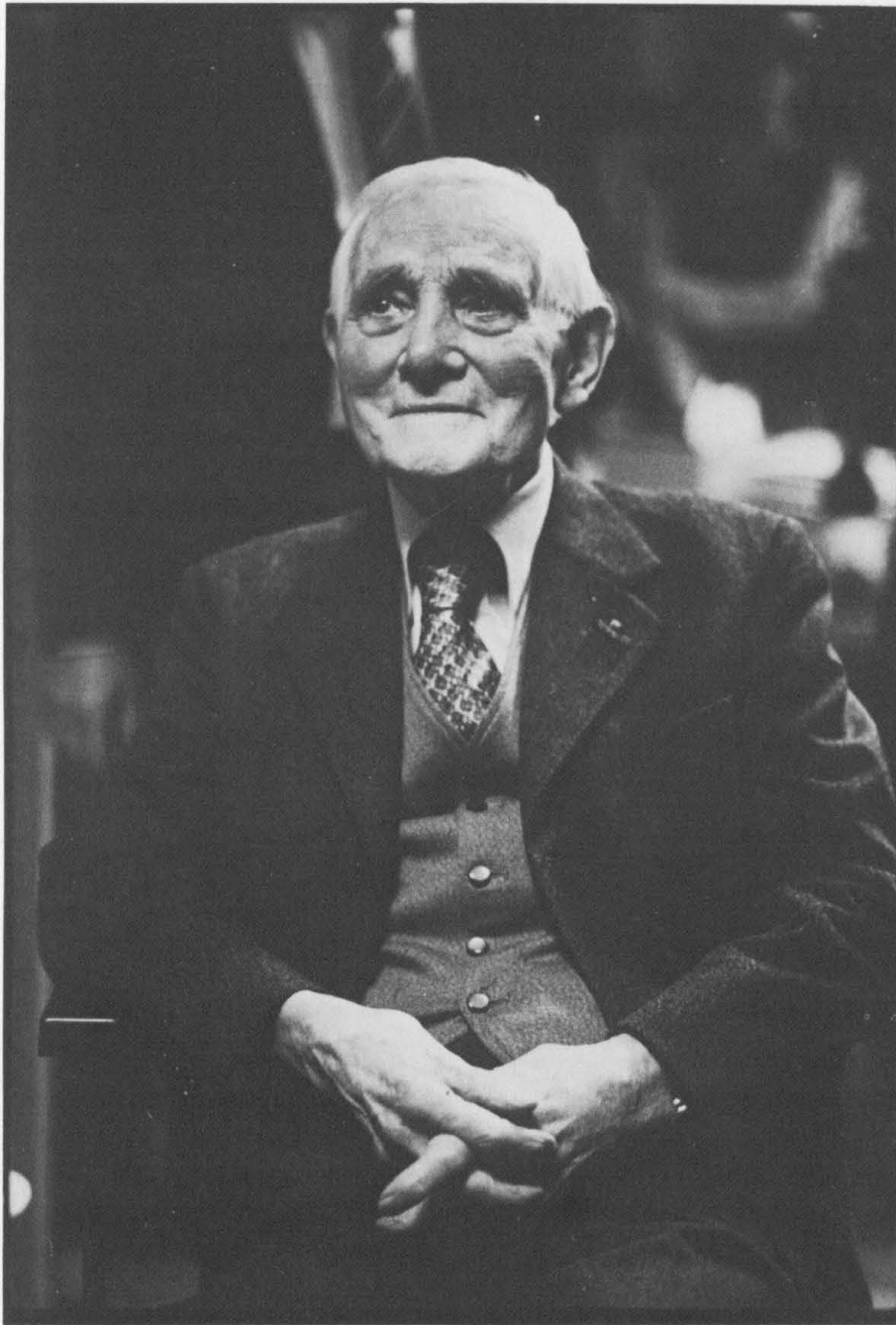

Citation:

P. van Dijk, Levensbericht J.H.W. Verzijl, in:
Jaarboek, 1988, Amsterdam, pp. 192-198

Jan Hendrik Willem Verzijl

Jan Hendrik Willem Verzijl

31 augustus 1888 – 21 mei 1987

Het overlijden van Jan Hendrik Willem Verzijl op 21 mei 1987 in een verzorgingshuis in Driebergen betekende niet alleen het einde van diens lange en vruchtbare leven, maar tevens van een generatie van zeer opmerkelijke Nederlandse volkenrechtsgeleerden, van welke generatie hij, zo niet de meest markante en invloedrijke, dan toch stellig de meest erudiete en wetenschappelijk produktieve vertegenwoordiger is geweest.

Verzijl's leven heeft zich voor het grootste deel in Utrecht afgespeeld. Daar is hij op 31 augustus 1888 geboren en heeft hij lager en middelbaar onderwijs genoten. Ook voor zijn studie in de rechtswetenschap is hij in deze universiteitsstad gebleven. Hij studeerde er van 1906 tot 1910 en sloot in dat laatste jaar zijn studie af met een promotie op 32 stellingen. In 1917 volgde een promotie cum laude in de staatswetenschappen op het proefschrift *Het prijsrecht tegenover neutralen in den wereldoorlog van 1914 en volgende jaren*, een publikatie die, met name in de in 1924 in het Frans uitgebrachte uitgebreidere versie *Le droit des prises de la grande guerre*, een standaardwerk (van bijna 1500 pagina's!) zou blijken te zijn en blijven. Na zijn juridische studie was hij een jaar werkzaam op de gemeentesecretarie te Leiden, doch al in 1912 keerde hij naar Utrecht terug, waar hij tot 1919 eveneens op de gemeentesecretarie werkzaam was. In dat jaar, op dertigjarige leeftijd, werd hij aan de Rijksuniversiteit te Utrecht benoemd tot hoogleraar in het volkenrecht en de politieke geschiedenis als opvolger van zijn promotor J. de Louter; een leerstoel die hij, met een onderbreking van ongeveer tien jaar rond de Tweede Wereldoorlog, tot 1958 zou bekleden.

Het was typerend, ook reeds voor de jonge Verzijl, dat hij om principiële redenen aarzelde deze toch ongetwijfeld zeer eervolle benoeming te aanvaarden. Hij achtte namelijk op dat moment, zo kort na de wereldoorlog, de wereldsituatie zo ontwricht en onzeker, dat hij zich afvroeg, of het volkenrecht daar wel een voldoende belangrijke plaats toekwam. Anderzijds beseftte hij, dat juist die situatie een bijzondere uitdaging vormde. Uiteindelijk won bij hem het 'Getemperd optimisme' het, zoals de titel luidde van de rede waarmee hij in september 1919 zijn Utrechtse ambt aanvaardde. Juist vanuit dit ambt heeft hij vervolgens zijn heel specifieke bijdragen kunnen leveren aan de (her)opbouw van de wereldorde en aan de versterking van de rol van het volkenrecht daarbinnen, met name doch niet uitsluitend in het kader van de Volkenbond. Hij leverde die bijdragen niet slechts via zijn talrijke creatieve en uitermate indringende studies en commentaren, maar ook als adviseur voor de regering en als gedelegeerde naar conferenties. En daarbij steunde hij niet slechts op zijn geloof in de functie van het recht zelf maar ook op zijn geloof in de opdracht voor de mensheid naar recht en gerechtigheid te blijven streven. Maar Verzijl bleef Ver-

zijn en vroeg in 1938 ontslag uit zijn ambt als hoogleraar in het volkenrecht vanuit zijn overtuiging dat de volkenrechtsorde (opnieuw) dreigde ineen te storten. Hij aanvaardde een uitnodiging van de Universiteit van Amsterdam om daar de vacante leerstoel te bezetten in het volkenrecht en het staats- en administratiefrecht van de Nederlandse gewesten over zee. Daar het aan hem werd overgelaten op welk onderdeel van deze leeropdracht hij het accent wenste te leggen, bood een dergelijke dubbele leeropdracht op dat moment in zijn ogen waarschijnlijk meer perspectief. Lang heeft hij deze nieuwe leeropdracht echter niet vervuld. In 1941 door de bezetter uit zijn ambt ontslagen en na de bevrijding daarin weer hersteld, nam hij daaruit vervolgens zelf ontslag; dit in verband met zijn benoeming tot opvolger van de in 1945 op jeugdige leeftijd in een Duits concentratiekamp overleden B.M. Telders als hoogleraar in het volkenrecht en de internationaal-politieke geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Merkwaardigerwijze heeft hij dit ambt wel enige tijd bekleed maar nimmer aanvaard. In 1947 verzocht hij om intrekking van deze benoeming en aanvaardde hij een benoeming tot bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van het volkenrecht en de diplomatieke geschiedenis aan diezelfde universiteit. In dat jaar keerde hij echter ook terug naar de Rijksuniversiteit te Utrecht, en wel wederom op de leerstoel van het volkenrecht, die hij nu tot aan zijn emiritaat zou bekleden. Welke ook de diepere achtergronden van deze 'leerstoelen-dans' geweest mogen zijn, zij vormt in elk geval een uitdrukking – en wellicht mede de oorzaak – van het perspectief waarin Verzijl het volkenrecht steeds heeft geplaatst in zijn onderwijs en onderzoek: enerzijds een historisch perspectief en anderzijds een perspectief dat zich oriënteerde op bepaalde kenmerken van de nationale rechtsorde.

Dat een professoraat van bijna veertig jaar wetenschappelijk rijke vrucht heeft afgeworpen, behoeft niet te verbazen. Wanneer men echter kennis neemt van de bibliografie die is opgenomen in de feestbundel *Symbolae Verzijl*, welke aan de scheidende hoogleraar is aangeboden bij diens zeventigste verjaardag, valt aan verbazing niet meer te ontkomen. Men zou er haast duizelig van worden: de lijst van boeken, tijdschriftartikelen, gepubliceerde redes en adviezen beslaat maar liefst eenentwintig pagina's in kleine druk. En met Verzijl's emeritaat is deze stroom bepaald niet opgehouden. Integendeel, zijn vele en veelzijdige publikaties vormen dan de verschillende waterlopen die samenstromen in twee opera magna: het uit twee delen bestaande, in 1965-66 gepubliceerde *The Jurisprudence of the World Court* en het ook thans nog niet geheel voltooide, maar tijdens Verzijl's leven wel reeds in tien delen verschenen *International Law in Historical Perspective*. Juist deze publikaties vormen een nalatenschap met een zo grote rijkdom aan informatie en oorspronkelijke gedachten, maar ook aan kritische analyses en bezorgde waarschuwingen, dat Verzijl, die wars was van ieder formeel eerbetoon en niet in enig gedenkteken voort wenste te leven – zelfs een herdenking van zijn overlijden in de *KNAW* heeft hij bij voorbaat middels een codicil weten te voorkomen! – daarmee voor zichzelf het meest sprekende en tegen alle tijd bestendige monument heeft opgericht. Het is welhaast onvoorstelbaar dat iemand op zo hoge leeftijd nog tot een zo omvangrijke en kwalitatief zo voortreffelijke wetenschappelijke produktie in staat is. Uiteraard ging deze zware opgave die hij zichzelf had gesteld, hem met de jaren wel steeds zwaarder vallen. In 1974, in zijn voorwoord bij deel VII van *International Law in Historical Perspective* sprak Verzijl van 'Having now reached a point of time at which I doubt if I shall

still be given the energy to finish the two remaining Parts of this publication, which started as an historical hobby, but which, I must confess, has, as I grow older, come to seem more and more of a burden'. Hoewel hij daarna nog vele jaren zeer actief is gebleven, heeft hij helaas de voltooiing van de serie inderdaad niet meer mogen beleven, hetgeen vooral kwam doordat het nodig bleek Part IX in drie delen op te splitsen, waarvan alleen het laatste deel – evenals zijn eerste grote publikatie handelend over het prijsrecht – niet meer zijn voorwoord zal kunnen dragen.

Op 16 april 1934 vond de toen reeds grote wetenschappelijke verdienste van Verzijl erkenning in zijn benoeming tot lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Twee maal heeft hij bij de KNAW een Mededeling uitgebracht; in 1938 over *Vijftien jaren internationale rechtspraak* en in 1953 over *Volkenrechtsgeschiedenis*.

Behalve als wetenschapsbeoefenaar heeft Verzijl zich vooral onderscheiden als rechter en arbiter. Vóór de Tweede Wereldoorlog had hij reeds faam verworven als voorzitter van de Frans-Mexicaanse Commissie, die belast was met de arbitrage in geschillen tussen Frankrijk en Mexico over de herstelplicht van Mexico jegens Franse onderdanen die schade hadden geleden ten gevolge van de Mexicaanse revolutie. Verzijl bracht hiervoor een groot deel van de periode 1927–1929 in Mexico door. Het werd voor hem een uiterst rumoerige periode; niet alleen wegens de aardbevingen waarmee hij daar werd geconfronteerd en de grote onrust die er in Mexico heerste, maar meer nog door het vele stof dat sommige van zijn standpunten – en als voorzitter van een gemengde commissie van drie had hij een doorslaggevende stem – en zijn onverzettelijke houding deden opwaaien in Mexico en daarbuiten. Al met al werd het een bittere ervaring voor hem, vooral toen de beide betrokken staten overeenkwamen alle beslissingen van de commissie op twee na voor herbeslissing aan een nieuw panel voor te leggen. Dit zal mede verklaren waarom Verzijl, toen hem in 1929 opnieuw het voorzitterschap van een dergelijke gemengde commissie werd aangeboden, nu voor geschillen tussen Griekenland en Turkije, voor de eer bedankte, al gaf hij zelf als reden op dat hij dan opnieuw lange tijd afwezig zou zijn en zijn academische verplichtingen niet zou kunnen nakomen.

Direct na de Tweede Wereldoorlog, in 1945, werd Verzijl benoemd tot vice-president van de Bijzondere Raad van Cassatie, die met de berechting in Nederland van politieke delinquenten en oorlogsmisdadigers was belast. In deze functie, die hij heeft bekleed tot aan de opheffing van de raad in 1952, is hij betrokken geweest bij de berechting van onder anderen Rauter, Lages, Weinreb en de 'Drie van Breda'. Daarnaast was hij in 1945–46 lid van de Afdeling Rechtspraak van de Raad van het Rechtsherstel en tijdelijk voorzitter van de Utrechtse kamer van die afdeling.

Maar ook in zijn wetenschappelijke werk heeft Verzijl zich intensief met rechtspraak en arbitrage bezig gehouden en heeft hij zich met name beijverd voor de ontwikkeling van de internationale arbitrage en rechtspraak, een onderwerp waarover hij al in 1923 een cursus had verzorgd aan de Haagse Academie voor Internationaal Recht. Vooral het Permanente Hof van Internationale Justitie uit de Volkenbondperiode en het Internationale Gerechtshof dat hiervoor bij de oprichting van de Verenigde Naties in de plaats is getreden, hebben zijn voortdurende belangstelling genoten. Er is vrijwel geen uitspraak van deze beide rechtscolleges (tot 1964) die hij niet van een annotatie heeft voorzien. Deze annotaties, die later zijn

aangevuld en gebundeld in *The Jurisprudence of the World Court*, werden – aldus verhaalt Van Eysinga in *Symbolae Verzijl* – na verschijnen, voor zover ze in het Nederlands waren gesteld, door de griffie van het Hof vertaald en onder de aandacht van de rechters gebracht, die zich er niet altijd door gesticht en gesteund, maar wel steeds door geïnformeerd en geïnstrueerd zullen hebben gevoeld. Het mag zonder overdrijving een persoonlijke tragedie voor Verzijl worden genoemd, dat hij, die daarvoor toch zo bij uitstek gekwalificeerd was, zelf nimmer deel heeft mogen uitmaken van een van deze beide internationale rechterlijke colleges. Tijdens de zitting van de Eerste Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1945–46, en ook nog bij drie latere verkiezingen in 1951, 1954 en 1957, was hij wel de enige kandidaat voor Nederland voor het lidmaatschap van het Internationale Gerechtshof, doch hij werd niet gekozen. Zijn collega Van Eysinga, die zelf wel lid was geweest van het vooroorlogse Hof, schreef in *Symbolae Verzijl*: ‘Voor de internationale rechtspraak is het te betreuren, dat haren besten kenner geene plaats werd aangewezen in het Hof van Justitie. Wat hij er zou geweest zijn kan voor wien het nog niet wist blijken uit het zeer belangrijke aandeel, dat hij na den tweeden wereldoorlog gehad heeft in de rechtspraak van den Bijzonderen Raad van Cassatie, rechtspraak, die zich voor zoo menig hoogst belangrijke vraag van internationaal recht geplaagd zag.’ Wel is Verzijl tweemaal voor het Permanente Hof van Internationale Justitie opgetreden: in 1925 als agent van de Vrije Stad Danzig in haar geschil met Polen, en in 1930 als agent voor Bulgarije in een geschil met Griekenland. En in 1946 werd hij benoemd tot lid van het Permanente Hof van Arbitrage, in welke hoedanigheid hij in de periode 1954–56 een arbitraal proces tussen Frankrijk en Griekenland heeft voorgezeten. Maar compensatie voor het door hem begeerde lidmaatschap van het Internationale Gerechtshof bood dat niet.

Verzijl heeft talrijke en zeer verschillende functies bekleed, te veel om hier op te sommen. Maar even talrijk, zo niet talrijker, zijn de functies geweest waarvoor hij heeft bedankt; men kreeg soms wel eens de indruk dat hij daarop eigenlijk trotser was. Nu eens bedankte hij om principiële dan weer om louter praktische redenen, maar steeds vanuit een uitermate kritische en pragmatische instelling, waarbij de met een bepaalde functie verbonden eer en faciliteiten steeds ten achter werden gesteld bij de vraag, of hij zich wel met opzet en doel van de functie kon verenigen en zich daarvoor voldoende vruchtbaar zou kunnen inzetten. Wordt een functie uiteindelijk aanvaard, dan werd deze steeds in alle onafhankelijkheid en zonder enig aanzien des persoons vervuld; dat moesten voor- en tegenstander volmondig erkennen.

Dat Verzijls principiële opstelling hem regelmatig onaangename ervaringen zou bezorgen, viel te verwachten. Ook tijdens de bezetting kon dit niet uitblijven. Al in oktober 1940 werd hij gedeporteerd naar Buchenwald, naar hij zelf vermoedde mede op grond van zijn Amsterdamse inaugurele rede ‘Na de storm’, welke hij twee weken na het akkoord van München had uitgesproken en waarin hij op niet mis te verstane wijze naar onder andere het Duitse Rijk verwees als een van de werkelijke demonen van de huidige mensheid. Samen met persoonlijkheden als Dr. Drees, burgemeester De Monchy, minister Goseling, generaal Roëll en professor Geyl werd hij daar als een soort geïnterneerde gijzelaar ‘achter de hand gehouden’. Hoewel hij van Buchenwald terugkeerde met een ernstige pleuritis, placht hij toch op te merken

dat hij had geboft, aangezien hem, als hij zijn aanvankelijke voornemen had uitgevoerd om in 1939–40 een reis door Nederlands Indië te maken als voorbereiding op zijn Amsterdamse leeropdracht, hoogstwaarschijnlijk een veel ernstiger lot zou hebben gewacht. De ambteloze periode die volgde op zijn ontslag door Seyss Inquart, heeft hij ten dele besteed aan studie (de bouwstoffen voor zijn *International Law in Historical Perspective* zijn voor een deel toen reeds verzameld), maar vooral ook aan het samen met andere vooraanstaande Nederlanders constructief nadenken en discussiëren over het Nederland van na de oorlog. Dit leidde onder andere tot een aantal rapporten voor de regering in Londen, zoals een in detail uitgewerkt plan tot afschaffing van de gehele Duitse wetgeving voor bezet Nederland en vervanging daarvan door onbesmet Nederlands recht, dat werd gepresenteerd als een ontwerp 'Souverein Noodbesluit'. Verzijl noemde zelf deze periode van ondergronds werk een van de interessantste van zijn leven.

Dat interessante was vermoedelijk voor een belangrijk gedeelte gelegen in de nieuwe hoop, waarmee de intensieve contacten van deze periode Verzijl vervulden na zijn grote teleurstelling over het falen van de door de Volkenbond beoogde wereldrechtsorde en van het ook door Nederland ingeroepen neutraliteitsstelsel. Helaas is Verzijl, zoals zovelen, in deze hoop teleurgesteld. Op de laatste pagina's druk die van zijn hand zijn verschenen en die daarom als zijn geestelijk testament zouden kunnen worden beschouwd (blz. 300–302 van deel x van *International Law in Historical Perspective*), geeft hij uiting aan deze teleurstelling:

'But has the present world organisation, under whose regime international society is still living, at least on paper, which was contrived more realistically and assumed for that reason to be more viable, done any better? Not only has it, or have its Member States, belied many of its hallowed 'purposes and principles', yet *ad nauseam* invoked in its plethora of wordy resolutions – disregard for, or the most arbitrary application of the principle of self-determination of 'peoples' (Art. 1(2)), and disrespect for human rights and fundamental freedoms (Art. 1(3)) which have been trampled underfoot on a world-wide scale, such action being either condoned or denounced as a result of the adoption of an indefensible double standard. In addition there has been complete neglect of the basic duty to solve disputes by peaceful means (Arts. 23 and 33). Moreover the United Nations has only very rarely succeeded in terminating dangerous inter-state conflicts by a substantive settlement. It has instead developed into an arena of clashing ideological groups in which the loftiest tone is often assumed by an irresponsible caucus.'

Of men deze negatieve evaluatie nu deelt of niet, een ieder zal volmondig erkennen, dat Verzijl in elk geval zijn beste krachten, ja praktisch zijn hele leven, in dienst gesteld heeft van het streven naar een meer positieve uitkomst.

Het stemt tot grote dankbaarheid dat deze eminente geleerde, die naar de indruk van zijn omgeving welhaast volledig in zijn wetenschappelijke werk en daarmee verband houdende activiteiten opging – en daarbij dan diezelfde omgeving zo nu en dan volledig leek te vergeten – tot op hoge leeftijd zijn helderheid van geest en voldoende lichamelijke kracht heeft mogen bezitten. Tot enkele jaren vóór zijn overlijden op achtennegentig-jarige leeftijd was hij nog vrijwel dagelijks en met grote creatieve inzet betrokken bij de voorbereiding van de laatste delen van zijn *International Law*

in Historical Perspective. Dit bracht hem regelmatig naar het door hem opgerichte Volkenrechtelijk Instituut, waarvan medewerkers hem bij zijn werk assisteerden. Geen moeite was hem bij die voorbereiding te veel. Een boottocht naar Engeland voor het zoeken of verifiëren van één enkele vindplaats was een prijs die met grote vanzelfsprekendheid werd betaald, zolang dat fysiek nog viel op te brengen. Het was dan ook een bijna onwezenlijke gewaarwording hem in zijn laatste levensjaren te bezoeken in een verzorgingshuis waar hij wel met goede zorgen maar niet meer door boekenkasten was omringd. Maar toen leefde hij zelf voornamelijk nog in herinneringen en kon deze wat kale werkelijkheid hem hoogstwaarschijnlijk niet meer deren.